

**KRAJINÁŘSKÁ TVORBA 18. A 19. STOLETÍ A VLIVY
OBRÁŽEJÍCÍ SE NA KOMPOZICÍCH PARKŮ V
ČERVENÉM DVOŘE A NA HLUBOKÉ**

Jan Hendrych
Fakulta architektury ČVUT,
Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu
a okrasné zahradnictví

I. Stěžejní krajinné kompozice na půdě střední Evropy a jejich vlivy.

Inspirace tvorbou významných anglických krajinářů (W. Kenta, L. Browna, H. Reptona a dalších) se projevila již ve třetí čtvrtině 18. století v Německu a lze ji dobře sledovat na první významné kompozici parku **Wörlitz** v panství Anhalt - Desau. Osvícenec, kníže Leopold Friedrich Franz (1740 - 1817) zde pokračoval v ideích krále Fridricha II., a to i ve snaze o zlepšení ekonomické, politické a sociální úrovně celé populace. Tyto reformy byly přímo inspirovány Anglií, jako první světovou industriální velmocí, a projevíly se záhy i na stylu architektury i tvorby krajiny. Byly převzaty moderní zemědělské technologie, ale i nové formy uspořádání prostoru a architektury krajiny. Dalším vlivem, který se ve Wörlitz projevil byla inspirace filosofickými ideami J.J. Rousseau a spisy Winckelmanovými. Kníže Leopold rovněž plně spolupracoval se svým architektem Fridrichem Wilhelmem von Erdmannsdorfem (1736 - 1800) na formulování myšlenek a plánů parku. Při jeho vlastní realizaci se nejvíce projevil talent obou jím zaměstnaných krajinářů Schocha staršího a Schocha mladšího, v menší míře pak i zahradníků Neumarka a Eyserbecka. Architekt Erdmannsdorf, přítel a společník knížete, prošel studiem architektury antiky a italské renesance, stejně jako byl inspirován i neopalladiovskou architekturou Anglie. V tomto smyslu bylo ve Wörlitz vystavěno první středoevropské sídlo ve stylu anglického country house (1769 - 73), stejně jako několik dalších neoklasických a neogotických staveb, které tvořily dominanty parkových scénérií (Gotický Dům z 1773 - 1813). Původní lovecká krajina ve Wörlitz tak počala procházet změnami po roce 1764, kdy se tvůrci parku navrátili z první studijní cesty po Anglii. V této době vznikla základní část kompozice v blízkosti paláce, zahrnující nové vodní plochy a drobnou architekturu. Povodeň roku 1770 však její velkou část zcela poničila.

Inspirace z dalších cest po Anglii, Itálii, Francii, Holandsku a Švýcarsku se projevíly v novém rozvržení parku po ničivých povodních. V sedmdesátých a osmdesátých letech 18. století tak byl konečně dovršen jednotný komplex prostorové kompozice s obrovským množstvím vizuálních prostorových os. Terénní modelace a kompozice vodních kanálů vytvářely parkové scénérie, doplněné skupinami a solitérami stromů. Parkové okruhy byly opatřeny vyhlídkami a drobnou architekturou, pohledy byly komponovány i se zřetelem na projížďky lodí. Okolí parku, volně přecházejícího v hospodářskou krajinu, bylo udržováno jako okrasná farma podle anglických vzorů a četné pohledy byly komponovány s tímto zřetelem.

Celkový počet parkových průhledů, dnes pečlivě obnovovaných, údajně dosahuje počtu tří set, z nichž hlavní jsou komponovány od prostoru zámku přes hladiny vodních ploch na druhý břeh a vzdálená zákoutí a architektonické dominanty v pozadí. Italské motivy byly použity v scénériích s uměle vytvořenými ostrovy, byla vystavěna mohutná konstrukce vulkánu, představujícího soptící Vesuv a četné další stavby, čítající na padesát položek. Nechyběl ani Rouseauův ostrov s urnou, Labyrint, Nymfeum, Gotický Dům, Venušin Templ, Monument, Templ Flory, Pantheon a celá řada mostů, z nichž některé vytvářely tajuplné scénérie, jako je známý průhled přes Vysoký most k rustikálnímu Řetězovému mostu v pozadí. Dominantní postavení na břehu hlavního jezera zaujal "Wolf" Brücke a ostrov růží v hlavním průhledu od paláce, který je lemován pravidelnými řadami lipových stromořadí.

Celý park byl dokončen již počátkem 19. století a byl zcela otevřen svému okolí; nejen přilehlé krajině, kde vznikaly další krajinářské objekty a kompozice i ve značně vzdálených místech, ale i přilehlému městu Wörlitz. V současné době probíhá obnova parku, kde hlavní snahou je rehabilitace zaniklých prostorových vazeb a otevření původních průhledů na často velmi vzdálené dominanty. Stejně jako obnova historických pohledových a prostorových vazeb a os, probíhá i obnova původní vegetační složky parku. Z již zmíněné kompozice krajiny Anhalt - Dessau, která přesahuje rámeček parku Wörlitz, doplněné drobnou architekturou a plastikami, je význačný zámek **Oranienbaum** s původní barokní zahradou a urbanistickou vazbou k přilehlému městu. Zde koncem 18. století vznikla rozsáhlá Čínská zahrada s jezírky, pagodou a čínským pavilónem, které jsou ovlivněny holandskou architekturou. Poněkud vzdálenější je Erdmannsdorffův zámeček **Luisium** s parkem z osmdesátých let 18. století, jež jako celá řada dalších neoklasických staveb v širokém krajinném prostředí tvoří kompoziční strukturu krajinářských úprav panství. Tento velkorysý krajinářský počín později inspiroval mnohé kompozice v Německu i v sousedních zemích. Na našem území byl bohatým zdrojem při tvorbě krajiny Lednicko - Valtického panství Liechtensteinů, ale i řady tzv. anglických parků, jako park ve Vlašimi, Hluboké, Krásném Dvoře, Kačíně, Veltrusech a na dalších místech.

Proměny pravidelných a formálních zahradních kompozic na přírodě bližší prostředí krajinářských parků, které v 18. století zcela ovládly Evropu, se pozitivně projevy i při nových úpravách **Postupimských zahrad** baroka a rokoka v **Sanssouci**. Původně letní Postupimská residence krále **Fridricha II.**, komponovaná **Georgem Wezeslausem von Knobelsdorf**, byla zahrnuta a značně rozšířena v novém krajinářském duchu zahradním architektem **Peterem Josephem Lenném** (1789 - 1866) v první polovině 19. století. Jeho úpravy v okolí zámku **Charlottenhoff** přičleněné r. 1820 k areálu Sanssouci, byly zcela orientovány ve směru tvorby přírodní krajinné scenérie s dlouhými průhledy rozlehlými lučními prostory. Jako pohledová dominanta se zde uplatnil **Nový palác Sanssouci**, rámovaný porosty skupin dřevin, z nichž nejvýznamněji se prostorotvorně projevují porosty dubů. Stálezelené dřeviny pak již jen dotvářejí kompozici a celé dílo působí dojmem přirozeného prostředí jakoby bez zásahu lidské ruky. Parkovou scenérii obohacují dominanty staveb zámečku Charlottenhoff a Římských lázní, dílo architekta **Karla Fridricha Schinkela** (1781 - 1841) a jeho žáků.

Lenné a Schinkel zde svá díla přizpůsobovali vkusu krále **Fridricha Viléma IV.** (1795 - 1861), jehož inspirace Itálií ovlivnila právě prostor parku v okolí Schinkelových staveb. Lenné v tomto formálním a silně architektonickém duchu založil i tzv. Sicilskou zahradu, zahradu Marly a zahradu Severní na druhém konci parku. Podobně rozvržené zahradní prostory pak vznikly pod Oranžerií ještě roku 1913 pro císaře Viléma II. Genius Lenného se projevil i při kompozici východní části parku v Sanssouci, v prostoru mezi Sicilskou zahradou a Novým palácem, v podobě krajinářské kompozice rozvolněných porostů a organickou modelací reliefu terénu. Jako pohledové dominanty zde figurují stavby Pantheonu ve spodní části a Belvederu vysoko nad parkem ve svahu, přičemž nosnou páteř celého prostoru parku tvoří ponechaná původní barokní perspektivní osa. Lenného úpravy jsou tak podélně protnuty a rozkládají se po jejích obou stranách. Další Lenného parky v okolí Sanssouci se rozkládají podél vodních ploch toku Havel u Postupimi, a stejně jako již

plně krajinářský park Babelsberg se jedná o čisté krajinné kompozice na sebe bezprostředně navazující po obou březích do šíře se rozlévající vodní hladiny řeky Havel. Na **Novou zahradu** u zámku **Cecilienhoff** tak dále po severním břehu navazuje parková úprava s vějířem parkových os u zámku **Sacrow**, dále **Paví ostrov** s krajinnými průhledy na vodní hladinu a četnými stavbami stafáží a dále po jižním břehu se rozvíjející úpravy k zámku **Glienecke** s přilehlým římským Schinkelovým kasinem, které tvoří střed této komplexní kompozice krajiny. Lenné a Schinkel dále navazují celý komplex krajinnou úpravou u zámku **Babelsberg** a zakončují tak kruh parkově upravené krajiny podél řeky.

Prostor parku Babelsberg je formulován podle nových představ krajiny Arkádie. Opět se zde pracovně setkává Lenné a Schinkel, tentokrát při zakládání parku v kopcovitém terénu, který lépe umožňuje rozvinout rozmanitou kompozici jednotlivých prvků v rámci parku. Dramatičnost terénu je ještě umocněna rozvrhem průhledů a panoramatických vyhlídek, které jednotlivé části kompozice vzájemně spojují a otvírají pohledy na vypůjčené dominanty okolní krajiny. Přítomnost a spolupráce významného krajináře, knížete **Hermann von Pückler - Muskau** (viz dále), se odrazila v prostorovém uspořádání parku podle ryzejších tradic anglického krajinářství a podle Pücklerových krajinářských principů (viz níže). Zámek Babelsberg se stává nejvýznamnější pohledovou dominantou krajiny a dlouhými lučnicemi a parkovými průhledy je jeho silueta provázána i se staršími dominantami Nového paláce v Sanssouci a jádrem města Postupimi. Podobně jako parkové úpravy u Wörlitz, byla parková úprava krajiny u Postupimi zapsána na **seznam světového dědictví UNESCO**. Jejich vliv stejně jako vliv Lenného a Pücklera na tvorbu městských parků v Evropě patří mezi stěžejní momenty krajinné architektury v celosvětovém měřítku.

Lázně **Mužákov** v Lužici, dnes na mapách figurující jako Parkstadt Bad Muskau, jsou již dlouho světově známé díky jednomu z nejvelkorysejších krajinářských parků v Evropě. Za svůj vznik vděčí park knížeti **Hermannu Ludwigovi Heinrichu von Pücklerovi** (nar. 1785), jenž po bitvě u Waterloo dovršil svou vojenskou kariéru a zcela se oddal realizování velkolepých plánů na zušlechtění rodového panství Muskau. Vyplňoval tak své chlapecké sny, již dříve vřele kvitované samotným **Goethem**. Pückler, zběhnuvší z diplomatické dráhy, kterou vyměnil za vojenskou kariéru, byl schopný válečník, neúnavný cestovatel, idol a miláček žen, byl také ambiciózní a entusiastický ve vyplňování svých snů a v cestě za dosažením ničím nelimitovaného bohatství a životního prostoru. Po skončení své vojenské dráhy zcestoval celou Evropu a stačil se i oženit s bohatou vdovou, kněžnou z Pappenheimů. Roku 1822 získal od Krále Pruského titul knížete. Brzy znuděný a unavený společenským životem se stěhuje na své zděděné rodové panství. Píše tehdy: "Nebyl bych celým mužem, kdybych se obrátil zády k zemi, po staletí držené mými předky", a opět se vyznává z plánu založit park na rozloze celého říčního údolí, včetně sousedících náhorních plošin a řetězce přilehlých kopců; zamýšlel také pojmout celé městečko Muskau jako součást tohoto krajinářského díla. Chtěl tak mimo jiné prezentovat pozitivní obraz života svého rodu, ale i celé aristokracie své země. Pückler dále píše, že za tímto účelem je třeba využít vše co již bylo vytvořeno, a v takovém duchu to ještě obohatit a povýšit, ale v žádném případě jakkoli narušit vlastní charakter lokality a její historii. Tím měl již daný koncept nadcházejících prací.

Za svých cest po Anglii studoval Pückler mnohá venkovská sídla a zejména parky **Reptonovy a Braunovy**. Reptonovi ovšem dával přednost, Braun byl pro něj ještě poněkud změkčilý. Reptonův syn **Aday Repton** pak dokonce byl pozván a celý jeden rok pracoval spolu se zahradníkem Vernem na parku v Muskau. Anglii považoval Pückler za model umění života na venkově. Tvrdě kritizoval tehdejší kontinentální představy a nedokonalé imitace "anglických parků", monotónně a mechanicky komponovaných bez jakékoliv invence. Aby načerpal čerstvé dojmy a našel novou bohatou nevěstu, vydává se Pückler po dohodě a fingovaném rozvodu s manželkou opět do Anglie a Irska roku 1828. Na cestě je doprovázen **šéfinspektorem parku Muskau Jacobem Heinrichem Rehderem** (jeho syn Theodor Heinrich Rehder je uváděn na Hluboké, viz níže). Dopisy z cest později (1834) vydává jako známé **Andeutungen**, v angličtině Hints on Landscape Gardening. Zde jasně formuluje i své názory na parkovou tvorbu a níže uvedené principy zakládání krajinářských parků, a to včetně bohaté grafické dokumentace, detailů a prostorových schémat. Mimo výše uvedených odborných kapacit Pückler své záměry ještě konzultuje a spolupracuje s architektem Schinkelem, o kterém jsme hovořili výše ve spojení s krajinářem P.J. Lennem a pracemi v Postupimi.

Na počátku zušlechťovacích prací na panství Muskau bylo přikoupení asi dvou tisíc akrů zanedbávaných a neudržovaných pozemků, které působily rušivě v sousedství parkově upravované krajiny. Město samo, okolní vesničky Berg, Lucknitz, Kraunsdorf, Köbeln a všechny stávající provozy a manufaktury byly organicky zahrnuty do libreta parkových úprav, záhy opraveny a rehabilitovány kde bylo zapotřebí. Zásadním zásahem bylo bezesporu prodloužení ramene řeky Nisy až ke starému zámku a jeho propojení s bývalým vodním příkopem. K tomu musel totiž Pückler odkoupit od města a zbourat celou ulici i s domy, odstranit část fortifikace a zeď vodního příkopu. Nicméně nový vodní kanál vedl s uměleckým citem severovýchodní částí parku, doplnil ho mostky spojujícími cestní síť a vyústil u starého mlýna do Nisy. Cestní okruhy poučeně vedl takovým způsobem, aby kočárem projíždějící návštěvník mohl plně vychutnávat měnící se prostory a výhledy, aniž by se musel znovu ocitnout na témže místě.

Velkolepé pastorální scenérie parku jsou jedinečným prožitkem a korunují celé kompozičně ucelené umělecké dílo. Pücklerovi se zde podařilo perfektně skloubit prostorovou strukturu parku a jednotlivých detailů. Tedy právě to, po čem tak usilovně prahl a pátral i při svých cestách po Anglických usedlostech. Jen tím nejkvalitnějším se ale nechal ovlivnit. Právě hra světla, střídání a obměna jednotlivých otevřených prostorů na dlouhých pohledových osách zvlněného terénu patří k dokonalým ukázkám poučeného a promyšleného krajinného designu. Přestože Pückler neměl odborné krajinářské vzdělání, stal se významným pokračovatelem Braunovým a Reptonovým a právě z jeho odkazu již záhy čerpali nastupující krajinní architekti v celé kulturní a osvětlené Evropě, i za oceánem. Myšlenky, které Pückler otevírá ve svých publikovaných dílech se dají shrnout do jakéhosi devatera. Někde je patrný ještě vliv principů Reptonových, jinde se setkáváme s v té době poměrně novými pojetími. Musíme si uvědomit, že Pückler vzešel z doby ještě poměrně středověce despotické a během svého života se dostává do polohy osvícenecké až demokratické, a prosazuje ekologický způsob hospodaření a přístupu k přírodě a

krajině. Následující shrnutí jím formulovaných principů tvorby parků to dobře potvrzuje.

Pücklerovy principy krajinářské tvorby:

1- Jednotnost kompozice. "Nepostradatelným základem stavby parku je kontrolující schema", píše Pückler. "Musí být plně konsistentní od počátku až do konce".

2 - Soustředěnost kompozice k vnitřku. Snahou je soustředit pozornost a zájem dovnitř kompozice a docílit tak její maximální možné soudržnosti. Právě v mužákovském parku v údolí řeky je tato koheze dobře patrná a vizuálně definovaná linií oblohy.

3 - Otevřenost kompozice k vnějšku. Zde Pückler píše: "Je zřejmé, že každý zajímavý prvek ve vzdálené krajině by měl být v parku obsažen; daleké pohledy ležící za hranicemi parku dávají tak pocit neměřitelné rozlohy".

4 - Jednoduchost kompozice. "Po ukončení všech prací musí i velkolepé, ba nejvelkolepější části díla zůstat laikem nepostřehnuty. Čím více, tím lépe". Dojem klidu a jednoduchosti, dojem díla vytvořeného bez námahy a nedbalá elegance, nikoli snaha se ukázat jsou v Mužákově plně dosaženým cílem. Přitom právě množství práce a náklady spojené s úpravami údolí Nisy přivedly Pücklera téměř k bankrotu a své sídlo byl nucen již roku 1845 prodat Princi Frederikovi Holandskému.

5 - Člověk je součástí přírody. Pückler cítil nutnost zahrnout v rámci parku všechny lidské činnosti, které přirozeně zobrazují soužití člověka s přírodou a vedou ke zkulturnování krajiny. V Mužákově zahrnul do vlastního parku již zmíněné provozy a manufaktury a dodal mu tak život a pestrost. Neuznával "anglické" modely parků vystavující na odiv jen stáda krav či ovcí na úkor přítomnosti lidských aktivit.

6 - Spojení domu se zahradou. "Poblíž domu by se měl projevit šarm zahrady uměřených proporcí, který by pokud možno kontrastoval s okolní přírodou. Prodloužení architektury z domu do zahrady tak, aby zahrada byla pokračováním obytných prostor". V okolí zámku tak zřídil množství stinných zákoutí k odpočinku, jako venkovních místností.

7 - Ekologie pro člověka. "V parku se zavazují k pěstování a kultivaci místních a zcela aklimatizovaných stromů a keřů a k vyhnutí se použití všech cizích okrasných rostlin, protože idealizovaná příroda musí být pravdivá k charakteru krajiny a místnímu klimatu. Tato místa by měla přírodu reprezentovat, pravda, ale přírodu kultivovanou k užívání a komfortu člověka". Tím se Pückler jasně distancuje od tvůrců šablonovitých anglických parků 19. století, kteří takovou potřebu necítí a prosazují všelijaký pall-mall. Dostává se zde velice blízko našim současným představám. (Toto pravidlo je dodnes dobře ilustrováno právě na pozdějším příkladu parku v Červeném Dvoře i na Rehderových parkových úpravách pod Hlubokou, viz níže).

8 - Pestrost a různorodost kompozice. Pückler dobře chápe dynamičnost časové dimenze a komponuje s ohledem na změnu osvětlení v průběhu dne, stejně jako mění pohledovou dominantu vzhledem k pohybu pozorujícího. "Cesty musí být komponovány tak, aby hlavní body pohledů a důležité prvky parku byly spatřovány jeden po druhém, aniž by došlo k jejich opětovné návštěvě vícekrát v jednom směru vyhlídkového okruhu". Víme, že často docházelo i k mistrnému zakomponování starších geometrických parkových os v rámci tohoto principu.

9 - Výchovná a vzdělávací hodnota parku. Kníže na svou dobu až vizionářsky používal mužákovský park jako místo výchovy veřejnosti proti vandalství. "Povolil jsem komukoliv volný vstup na mé pozemky, přestože jsem byl mnohými varován, že lidé pokácí všechny mladé stromky a poničí všechny květiny. Je pravda, že zpočátku docházelo k občasným přestupkům a ty jsem tvrdě trestal. Škody byly rychle a trpělivě napravovány, znovu a znovu, a brány zůstávaly otevřeny. Brzy byli lidé ohromeni a dojati touto vytrvalostí a dnes, přestože stovky užívají park, občasná výstřelky jsou spíše jen výjimkou". Dnes je tento princip celosvětově široce praktikován při péči o veřejné zahrady, parky a kulturní krajinu.

Park v **Branitz**, který Pückler komponoval po nuceném odprodání Mužákova r.1845 (v Anglii bohatou nevěstu samozřejmě nenašel a náklady na park jej finančně zcela vyčerpaly), je jedinečnou krajinářskou kompozicí, kde tvůrce sledoval již jen to nejpodstatnější a nemusel se zdržovat rozlehlostí prostoru, jak tomu bylo v Mužákovském parku. Tam bylo v jeho díle dále pokračováno prostřednictvím věrného a odborně spolehlivého souputníka Jacoba Heinricha Rehdera (do r. 1852) a později i Eduarda Petzolda (viz níže). V Branitz byl pod Pücklerovým vedením rovinatý terén plný močálů doslova vymodelován, a to tak, aby ondulace terénu rozčlenily prostor do jednotlivých částí, kterým odpovídá i jednoduchá trojosá kompozice pohledů od průčelí zámku. Modelace, která se projevuje v podobě vlnících se lučních průhledů v otevřených částech parku, je důmyslně pohledům skryta v prostorech porostů rámujičích průhledy a jejich dominanty. Park tak působí zcela přirozeným dojmem a skýtá nekonečné množství variací a překvapení. Z nich nejsilněji působí vyvrcholení centrálního průhledu v podobě vysoké travnaté pyramidy. Zde se prostor, ve střední části parku sevřený hustými porosty pojednou otvírá na dech beroucí scénérii otevřených lučních prostranství a vodních ploch, z jejichž středu se tyčí druhá travnatá pyramida, a celý tento prostor je po stranách uzavřen přirozenými porosty lesa a velkou loukou v pozadí.

I v lesnatých částech parku jsou výrazné terénní modelace, zde v podobě vyhlídkových vyvýšenin a berm skrývajících pěšiny a pohled na kolemjdoucí. Systém cestní sítě, podobně jako v Mužákově, je komponován vzhledem ke gradaci parkových scénérií a dominant, a tvoří i zde hlavní okruh a postranní drobnější pěšiny, vedoucí k tajuplným zákoutím a překvapivým vyhlídkám. Sortiment dřevin je střídavý a vychází plně z místních druhů, v levém průhledu od zámku je obohacen soliterním červenolistým bukem, ve středovém pak stříbrným topolem bílým. V prostoru u travnatých pyramid se objevuje i pyramidální dub. Vliv Pücklerův se brzy, ještě za jeho života projevil i v Čechách, jak bude dokumentováno dále.

Kníže Hermann Pückler svými principy a postupy předběhl svou dobu a jeho celosvětový vliv na další cesty krajinné architektury je dnes nesporný. Dá se říci, že patřil k nejvýznamnějším pokračovatelům tradic a principů Brauna a Reptona v Evropě. Císař **Napoleon III.**, unavený stále se opakujícími šablonami "anglických" parků, vyhledal Pücklera a pověřil ho spoluprací na přípravě plánů pro nový park, **Boloňský lesík** u Paříže (1853-1870). Napoleonův nový prefekt **Hausmann** povolal svou pravou ruku, stavebního inženýra **A. Alphanda**, k realizaci vytčených představ. Právě Boloňský lesík, spolu s parkem **Birkenhead** v Londýně a parky v Německu silně inspirovaly „otce krajinné architektury“ **Charlese Downinga** a **Fredericka Law Olmsteda sr.**, v té době rozvrhující plány pro první velký městský park, **Central park** v New Yorku (1857).

Parkové úpravy břehů **Alstery** v Hamburku inspirovaly v Americe Charlese Downinga (zahradní architekt s těsnými vazbami na německé odborníky P.J. Lenného, Pücklera, Schinkela), Olmsteda a **Vauxe** i při založení prvního komplexního systému městských parků v **Bostonu**, jehož součástí se stalo i známé **Arnoldovo arboretum**, kde se později opět setkáváme s dalším jménem ze zahradnické rodiny **Rehder** (po r. 1902 hlavní „taxonomist“ Alfred Rehder, již vnuk Jacoba Heinricha Rehdera, viz Muskau, Hluboká aj.). Ve spojení s Olmstedem a jeho kolegou Vauxem, se v korespondenci s vládními úřady ohledně Central Parku poprvé oficiálně potvrzují jejich tituly jako **Landscape Architects**, krajinní architekti. Květen 1863 je tedy oficiálním datem vzniku tohoto oboru. Není bez zajímavosti, že právě **Frederick Law Olmsted jr.**, po otci pokračuje v krajinářské praxi a silně se angažuje i v procesu ochrany a péče o přírodní parky a krajinu (National Park Act), a některé krajinné scenérie dodnes nesou jeho jméno (Olmsted view v Yosemitech). V sedmdesátých letech 19. století byl Olmstedovou velkou zásluhou prohlášen i první Státní park Mariposa Grove v Kalifornii.

Kníže Pückler umírá roku 1871 v Branitz. Ve stejném roce geolog **F.V. Hayden** organizuje kampaň na zákonnou ochranu a prohlášení krajiny **Yellowstonu** za Národní park. Dne 1. března 1872 **prezident Grant** podpisem stvrzuje toto vyhlášení. Brzy následuje vyhlášení dalších přírodních Národních parků a již roku 1906 kongres přistupuje k ochraně a vyhlášení krajinných celků na základě jejich kulturně historických hodnot (The Antiquities Act, 8. června 1906). První z nich, **Mesa Verde National Park** s dochovanými zbytky kontinuálního historického osídlení od přelomu letopočtu do 13. století, a hospodářského kultivování krajiny indiánskými kulturami byl vyhlášen 29. června 1906 a stal se historickým mezníkem v oboru péče a ochrany kulturní krajiny v celosvětovém měřítku.

Jak vidno, tvorba soukromých šlechtických zahrad a parků postupně počala přerůstat v širší snahy o zachování a estetické dotváření celých městských a příměstských krajin a postupem doby se na logické myšlenkové linii odstartované osvícenstvím dobrala k ochraně, péči, prezentaci a zpřístupnění významných přírodních a kulturních krajin pro široké vrstvy obyvatelstva v značné části světa západního kulturního okruhu. V devatenáctém století nárůst měst, průmyslu a potřeba tvorby nového přirozeného prostředí v rámci aglomerací urychlily proces vzniku samostatného oboru krajinné architektury, jejíž kořeny je ovšem nutno hledat v době ještě osvícenské Evropy.

Vznik a transformace prvních městských parků v Anglii, Francii a Německu podnítil zakládání celých propojených komplexů městských parkových systémů a **parkways** druhé poloviny devatenáctého století především v rychle rostoucí ekonomii Spojených států amerických. Olmstedovy a navazující Eliottovy (**Charles Elliott**) městské **parkwaye** - parkové koridory a systémy v **Bostonu, Buffalu, Detroitu, New Yorku** byly prvními z dlouhé řady dalších významných městských parkových kompozic, které se velmi záhy začaly rozšiřovat do okolní krajiny a strategicky záměrně předvytvářely samotné limity rozvoje měst a aglomerací (jak lze dobře ilustrovat na systému městských a příměstských parků kolem Bostonu v Massachusetts). V prvních letech dvacátého století (1903) je již samostatný obor krajinné architektury vyučován na Harvardské universitě a v dalších letech se z něj postupně vyčleňuje obor územního plánování a urbanismu - **Nolen, Peets, Taylor** aj. Ještě ve dvacátých letech 20. Století byla myšlenka parkových koridorů a parkways živá i v Evropě, u nás lze dokumentovat na regulaci Dejvic Prof. **Antonína Engela**. Dodnes dochovaný parkový koridor spojuje dříve volné nezastavené plochy (open spaces) a městské parky s příměstskou zelení v ose Královská obora – Petřín, s laterálami k Vokovicím, oboře Hvězda a Šáreckému údolí.

II. Obraz krajinářských principů knížete Pücklera na parkovou a krajinnou tvorbu v prostoru jihočeských Schwarzenberských dominií.

K nejrozsáhlejším a nejvelkoryseji komponovaným přírodně krajinářským parkům v České republice se vedle Lednicko valtického areálu, dnes památky Unesco, řadí i významná parková a krajinná úprava u zámku **Hluboká**. Z původních rybníčních ploch zde již v baroku bylo Schwarzenberky parkově upravováno předpolí zámku v údolí, navazující také na lovecký zámeček Ohrada. Tento stav dokumentuje mapa stabilního katastru z roku 1827, kde osově koncipovaná alej s rondelem přetíná již zrušený Podskalský rybník a je zakončena na hrázi ještě funkčního rybníka Poříčského. V prostoru nové Podskalské louky jsou na této mapě již zachyceny obě skupiny stromových porostů v prostřední části plochy a další skupiny v její zadní části směrem k zámečku Ohrada. Je tak dobře dokumentován stav, kdy ještě existuje původní barokní dispozice osově uspořádaného prostoru, nicméně je již doplňována novými parkovými prvky v podobě skupinových výsadeb stromů, prvky, které již záhy dotvořily a přetvořily nově i celý prostor Podskalské a nové Poříčské louky, a daly vznik rozsáhlému krajinářskému parku.

Tyto významné parkové úpravy souvisely, a staly se nedílnou součástí přestavby zámku Hluboká za **Jana Adolfa a Eleanory ze Schwarzenberku**. Obnově zámku ve stylu romantické gotiky, inspirované anglickým Windsorem, zcela programově odpovídaly i čistě parkové úpravy výše zmíněných prostorů Podskalské a Poříčské louky, vedle zdočněji a bohatěji řešené části parku v bezprostřední blízkosti zámku. Tato koncepce však zcela odpovídá anglickým vzorům a tam tradičnímu dělení parku na druhově bohaté „pleasure grounds“ s vazbou na zahradu a stavbu, a na vlastní park s organickou vazbou na okolní krajinu, kde je charakteristicky využíván jen sortiment autochtonních či zdomácnělých dřevin jen s naprostým minimem výjimek. V souvislosti s parkovými úpravami na Hluboké je z

počátku uváděn **Gervasius Immelin**, který byl však již roku 1851 nahrazen **Theodorem Heinrichem Rehderem**, zahradním umělcem Evropského významu, jak bude doloženo dále. Theodor Rehder je podle některých badatelů (Svoboda) spojován i s pozdějšími krajinářskými úpravami významné časně (od 1780) parkové kompozice ve **Waldenburgu** u Glauchau a Chemnitz, rodu Schönburg – Waldenburg, kompozicí která byla rovněž přímo inspirována tvorbou parků v Anglii, odtud i název parku **Grüenfeld** – angl. Greenfield.

Vedle inspirativních cest Jana Adolfa a Eleanory ze Schwarzenberku do Anglie, jsou významné i jejich vazby na tehdejší vynikající centra parkové tvorby v Německu. Podobně jako Liechtensteinové v Lednici na Moravě, byli Schwarzenberkové inspirováni proslulým parkem ve Wörlitz, a jak dokládá povolání Theodora Rehdera na Hlubokou, i krajinářským parkem Prince Pücklera v Bad Muskau v Lužici a téměř u nás pozapomenutým krajinným parkem **Grüenfelder ve Waldenburgu** u Glauchau (viz výše, zde je relevantní i srovnání s Černínským ranným krajinářským parkem v Krásném Dvoře, kde u obou lokalit se ještě zřetelně projevuje i vliv tvorby **Williama Kenta**.

V Muskau se na tvorbě parku podílel významně právě zahradnický rod Rehderů, a **Jacob Heinrich Rehder** (1790 - 1852), otec (Pacáková a kol., v „Parky a zahrady Čech, Moravy a Slezska“, pod heslem Červený Dvůr) již na Hluboké zmíněného Theodora Heinricha Rehdera, zde byl knížetem Pücklerem jmenován generálním ředitelem parku a přílehlých školek.

Podobně jako kníže Hermann Pückler, byli i Rehderové věrnými zastánci a ctitelé ideí a parkové tvorby význačných anglických krajinářů Lancelota Browna a Humphry Reptona. Reptonovy profesní zásady a pravidla, které ještě dále upravil Princ Pückler, byly motem krajinných a parkových úprav v Muskau, Branitz a na dalších místech; stejně jako parkové úpravy na Hluboké, jak to dosvědčuje dodnes dochovaná velkorysá kompozice, právě v prostoru Podskalské a Poříčské louky, ale i parkové kompozice Babelsberg u Postupimi či pařížský Boloňský lesík, Olmstedovy parky v USA, ale také komornější park v Červeném Dvoře.

Je nutno si uvědomit, že v době kdy celou Evropu zaplavovaly šablonovité kopie takzvaných anglických parků, zakládaných bez jakéhokoliv ohledu na místní terén, genius loci a kvalitu okolního prostředí, jen málo osvícenců se dokázalo inspirovat tím nejkvalitnějším možným zdrojem z krajinářské tvorby Browna a Reptona. Tato hrstka byla na kontinentě ve své době reprezentována poměrně úzkým okruhem okolo knížete Pücklera, a odtud byla jejich tvorba exportována i za hranice Německa. Díky Theodoru Rehderovi, a později Eduardu Petzoldovi, se tento vliv dostal do Čech již poměrně brzy. **Rehderovo dílo je na základě dochovaných dokumentů, ikonografie a dalších indicií spojováno především s parky na Hluboké a v Červeném Dvoře; na Schwarzenberských dominiích je Theodor Heinrich Rehder uváděn mezi lety 1851 - 1854.**

Carl Eduard Adolph Petzold, nástupce Jacoba Heinricha Rehdera v ředitelské funkci v Muskau, pak působil v Čechách po celou druhou polovinu 19.

století, jak to dobře dokumentují jeho díla ve středních, severních a východních Čechách (Smiřice, Skřivany, Malá Skála, Dobřenice, Josefův Důl, Český Dub a Lysá nad Labem). Jméno evropsky proslulého zahradního umělce Eduard Petzold nám bylo ještě donedávna ve spojitosti s územím Čech neznámé. Díky ucelenému průzkumu Dr. Michaela Rohdeho a popularizaci v Německu, se však můžeme dnes již prezentovat sedmi realizovanými krajinnými parky Eduarda Petzolda na území Čech. Mimo jednoho případu se podařilo zjistit a najít i detailní plány realizovaných parků, včetně popisů výsadeb. Přesto, že ve většině případů jde o v různé míře zanedbávané a necitlivě přeměňované lokality, lze jasně dešifrovat původní velkolepá řešení prostorová, celkové parkové kompozice a bývalé osově vazby a průhledy navazující na okolní krajiny. Prostorová a kompoziční řešení Petzoldova navozují atmosféru anglických krajinářských parků Reptonových, ale i parku knížete Pücklera v Bad Muskau. Po smrti Jacoba Rehdera působil v Muskau Eduard Petzold jako generální inspektor parku a přilehlých okrasných školek (1852-72), a jako zastánce metod knížete Pücklera po celý život ve své tvorbě zastával Reptonovy principy parkové tvorby a dále je rozvíjel. Bez nadsázky tedy lze říci, že i po polovině 19. století se tyto principy významně a velkoryse přímo "z první ruky" odrážejí i v Petzoldově parkové tvorbě v Čechách.

Na příkladu vlivu tvorby Eduarda Petzolda lze ilustrovat a doložit, že sice existoval dovoz školkařských výpěstků z arboreta v Muskau, nicméně základní struktura všech jeho parků byla komponována z místních a rostlých dřevin. Okrasné exempláře a zvláštnosti byly zpočátku vysazovány spíše jen v blízkém okolí budov (např. horní část parku na Hluboké - tzv. „pleasure grounds“ v angl. pojetí parkové tvorby) a na jejich reprezentačních plochách. Ve vzdálených polohách (vlastní park) se autor, stejně jako předtím ještě tradičněji Pückler a Rehder, spokojil hlavně s domácím sortimentem, vzácně doplněným šlechtěnými kultivary pro zvýšení účinnosti komponované scenérie.

Nicméně po více než století nelze dnes očekávat výskyt podobného sortimentu, nepřivýklému zcela zdejšímu klimatu, v porostech domácích otužilých dřevin, které dnes logicky tvoří (s drobnými výjimkami) dochovaná prostředí zmíněných parků. Výjimkou jsou jen průběžně a trvale udržované lokality, vesměs v bezprostřední blízkosti sídel, či parky menší rozlohy, kde intenzivní údržba nebyla v minulosti opomenuta; také lokality později (a často dodnes) doplňované novými výsadbami bez patřičného respektu a úcty.

Spolu s výše v textu uvedenými principy krajinné tvorby knížete Pücklera, jsou uvedené příčiny zřejmě hlavními důvody absence exotických dřevin v prostoru Podskalská a Poříčská louka na Hluboké, ale i v případě parku v Červeném Dvoře. V tomto ohledu je zapotřebí pokračovat v detailním historickém a ikonografickém průzkumu jedinečného parku (včetně okolního krajinného prostředí a morfologie terénu) v Červeném Dvoře, a to i včetně podrobného studia relevantních archiválií v Německu, kde je velká šance získat u nás doposud neznámý zdroj důležitých informací, které by předpokládané a velmi pravděpodobné autorství či autorský podíl Theodora Heinricha Rehdera na úpravách parku v Červeném Dvoře již s konečnou platností potvrdily. (Kompoziční prostorové řešení parku, vedení cest terénem, modelace, práce se solitérami i skupinami dřevin, využití vesměs přirozené vegetace,

komplexnost pohledových os a průhledů, to vše a další aspekty jasně ukazují k původnímu zdroji inspirace, který je navíc podtržen prací T.H. Rehdera na Schwarzenberských državách).

Je zcela zřejmé, že přírodní, kulturně historický, edukativní a studijní význam parku v Červeném Dvoře přesahuje hranice České republiky a je důležitým a v podstatě velmi dobře zachovaným svědectvím parkové tvorby na světové úrovni, a to podle uvedených zásad parkové a krajinné tvorby. Směle tak může stát po boku celé řady parkových kompozic německých, ale řadit se čestně i vedle četných předloh anglické parkové tvorby. Vskutku se jedná o u nás jedinečný příklad oné ryzí linie parkových čistě krajinářských úprav, která je sledovatelná po pomyslné ose Brown, Repton, Pückler, Lenné, Rehder, Petzold, Olmsted ad., jejíž výskyt na našem území je z odborného hlediska zcela nedocenitelný.

(Pozn. Řada odborných prací zabývajících se našimi parky hodnotila především výskyt a bohatost zastoupení sortimentu okrasných dřevin, historické souvislosti a proměny prostorotvorných a kompozičních principů ve světovém spektru proměn oboru krajinné architektury byly méně podstatné).

Použitá literatura:

Michael Rohde, Eduard Petzold - Weg und Werk eines deutschen Gartenkünstlers im 19. Jahrhundert. Dissertaton 1998 - Universität Hannover.

Karel Hieke, České zámecké parky a jejich dřeviny. Státní zemědělské nakladatelství, Praha 1984.

A.M. Svoboda, K. Jirák, Dřeviny parků a zahrad. Průhonice 1973: 1-8, 1-92, mp.15.

N.T. Newton, Design on the Land.

The Belknap Press of Harvard University Press
Cambridge, Massachusetts, and London, England, 1971.

Jan Hendrych, Eduard Petzold in Bohemia - 1868-1890.

Referát z mezinárodní konference na téma Eduard Petzold, konané v říjnu 1998 v Mužákově v Lužici.